

ROLNICZE I POZAROLNICZE FORMY ZAGOSPODAROWANIA OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM

Jan Falkowski¹, Mieczysław Kluba²

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Streszczenie. Na podstawie materiałów Biura Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu dla 2005 i 2010 r. przeanalizowano zmiany głównych form rolniczego oraz pozarolniczego pomorskim. W pracy zagospodarowanie rolnicze ograniczono jedynie do gruntów ornych, sadów i trwałych użytków zielonych, które umownie określono jako „użytki rolne produkcyjne”. Użytkowanie pozarolnicze zostało podzielone na dwie zasadnicze formy: 1 – tereny zurbanizowane (w skład których weszły tereny: mieszkaniowe, przemysłowe, komunikacyjne, inne zabudowane, zurbanizowane tereny niezabudowane i użytki kopalne); 2 – tereny turystyczno-rekreacyjne (w tym: grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione, tereny wypoczynkowe, grunty pod wodami i użytki ekologiczne). Podjęta w pracy waloryzacja gruntów na potrzeby turystyki obejmuje walory przyrodnicze i kulturowe oraz zagospodarowanie turystyczne na obszarach wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego. Oceniając zmiany w strukturze użytkowania ziemi, przedstawiono kierunki i tendencje dalszych zmian w zagospodarowaniu przestrzennym województwa.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, zagospodarowanie rolnicze, zagospodarowanie pozarolnicze, region kujawsko-pomorski.

WSTĘP

Lata 90. ubiegłego wieku charakteryzowały się w Polsce stałym spadkiem powierzchni gruntów rolnych i wzrostem pozostałych kategorii gruntów, który na ogół był równomierny i nie podlegał większym wahaniom [Bański 2003]. Przystąpienie do Unii Europejskiej znacznie przyspieszyło tempo zmian w zagospodarowaniu gruntów rolnych, jak również pozarolniczych (np. budownictwo mieszkaniowe, tereny komunikacyjne, lasy itd.). Do przeobrażeń na polskiej wsi, nie tylko w sensie przestrzennym (krajobrazowym),

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jan Falkowski, Instytut Geografii,
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, ul. Mińska 15, 85–428 Bydgoszcz, e-mail: falk@umk.pl

ale także funkcjonalnym w największym stopniu przyczyniły się nowe możliwości oraz środki finansowe uzyskiwane z różnych programów wchodzących w zakres Wspólnej Polityki Rolnej.

W oparciu o materiały Biura Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego w Toruniu dla lat 2005 oraz 2010 prześlędzono zmiany, jakie zaszły w tym stosunkowo krótkim czasie na terenach wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego. Obszary wiejskie w opracowaniu dotyczą gmin wiejskich oraz terenów wiejskich z gmin miejsko-wiejskich badanego województwa. W rezultacie otrzymano 127 jednostek przestrzennych, które poddano analizie, traktując je jako gminy. W celu przybliżenia pewnych wielkości liczbowych dotyczących zmian w powierzchni poszczególnych form zagospodarowania wyniki zagregowano do poziomu powiatów i przedstawiono w tabelach.

ROLNICZE FORMY ZAGOSPODAROWANIA OBSZARÓW WIEJSKICH

Rolnicze formy zagospodarowania obszarów wiejskich charakteryzowane są poprzez grunty rolne (ziemię rolniczą). Termin ten (ang. *agricultural land*), według definicji podawanej przez FAO oraz Bank Światowy, obejmuje grunty orne, grunty będące pod uprawami trwałymi oraz ziemię przeznaczoną trwale na pastwiska [Majchrzak 2011]. Grunty orne to grunty pod uprawami tymczasowymi, także tymczasowe łąki koszone lub przeznaczone na pastwiska, tereny pod rynkowymi lub przydomowymi ogródkami i tereny tymczasowo odłogowane. Grunty pod uprawami trwałymi to ziemię obsiewane roślinami w długim okresie czasu. Kategoria powyższa obejmuje również grunty pod krzewami, drzewami owocowymi, winoroślami, z wyłączeniem gruntów pod drzewami uprawianymi jako lasy lub na drewno. Z kolei trwałe łąki i pastwiska obejmują grunty wykorzystywane od co najmniej pięciu lat do produkcji pasz, w tym upraw naturalnych i hodowanych oraz wypasu zwierząt.

Główny Urząd Statystyczny [Użytkowanie gruntów 2011], prezentując wyniki PSR 2010, definiuje użytki rolne (ogółem) jako powierzchnię:

a) użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej¹, na które składają się:

- łąki trwałe i pastwiska trwałe,
- uprawy trwałe w tym sady (plantacje drzew i krzewów owocowych oraz ich szkółki),
- ogrody przydomowe (bez powierzchni przeznaczonej na rekreację),
- zasiewy,
- grunty ugorowane;

b) użytków rolnych pozostałych (użytki rolne nie użytkowane i nie utrzymywane w dobrej kulturze rolnej w dniu 30 czerwca 2010 r.).

Według danych Biura Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego (BGiK UM) w Toruniu użytki rolne (ogółem) obejmują: grunty orne, sady, łąki trwałe i pastwiska trwałe (trwałe użytki zielone), ponadto grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami

---

¹ Użytki rolne utrzymywane zgodnie z normami, tj. spełniające wymogi Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie minimalnych norm z dnia 12 marca 2007 r. z późn. zm. (Dz.U. z 2010 r., nr 39, poz. 211).

oraz grunty pod rowami. Jakkolwiek istnieje podobieństwo pomiędzy kryteriami stosowanymi przez GUS i BGiK (podlega pod urząd Głównego Geodety Kraju), to jednak kategorie te nie są w pełni porównywalne.

W niniejszej pracy analizie poddano jedynie część użytków rolnych, tj. grunty orne, sady i trwałe użytki zielone, które umownie określono jako „użytki rolne produkcyjne”. Użytki rolne „pozostałe”, czyli grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami oraz grunty pod rowami, potraktowane zostały całościowo i nie były przedmiotem szczegółowej analizy.

Powierzchnia użytków rolnych na obszarach wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego w latach 2005–2010, chociaż nie uległa większym zmianom (99,3% stanu z 2005 r.), co wynikało z krótkiego okresu badań, to zmniejszyła się o prawie 7,3 tys. ha do stanu 1113,5 tys. ha (por. tab. 1). Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni województwa wynosił przeciętnie 65,1%, przy czym wykazywał znaczne zróżnicowanie przestrzenne zarówno w skali powiatów (od 40,6% w pow. tucholskim przez 45,8% w pow. bydgoskim do ponad 85% w pow. radziejowskim), jak i gmin (od zaledwie 7,5% w gm. Wielka Nieszawka czy 10,9% w gm. Solec Kujawski do ponad 90% w gm. Kijewo Królewskie, Zakrzewo, Papowo Biskupie, Bądkowo, a nawet 94,2% w gm. Radziejów). Różnice te spowodowane były odmienną jakością środowiska przyrodniczego, głównie jakością gleb. Nie bez znaczenia było także oddziaływanie dużych miast i rozwój procesów suburbanizacyjnych na terenach wiejskich, zwłaszcza w ich bliskim sąsiedztwie. Świadczy o tym także znacznie szybszy spadek powierzchni użytków rolnych w badanym okresie w takich gminach, jak: Białe Błota (91,4% stanu z 2005 r.), Osielsko (93,7%) – w rejonie Bydgoszczy czy Czernikowo (95,7%), Obrowo (97,7%) – w rejonie Torunia.

Grunty orne (GO) stanowią najważniejszą kategorię rolniczego zagospodarowania użytków rolnych na obszarach wiejskich województwa. Przeciętnie udział ich wynosił 87,2% i nie wykazywał dużego zróżnicowania w skali powiatów – od 78,9% w pow. nakielskim do ponad 93% w radziejowskim i mogileńskim (por. tab. 1). Większe różnice wystąpiły w gminach położonych w niekorzystnych dla produkcji rolniczej warunkach środowiskowych: Nowa Wieś Wielka – 51,2%, Białe Błota – 52,4%, Wieka Nieszawka – 62,5% (Pradolina Wisły) czy Dragacz – 66,9%, Śliwice – 68,0% (Bory Tucholskie), z drugiej strony natomiast bardzo korzystne tereny Kujaw (gminy powyżej 97% udziału GO w użytkach rolnych: Janikowo, Radziejów, Bądkowo) czy Ziemi Chełmińskiej (Papowo Biskupie – 97,3%). Należy zaznaczyć, że aż w 48% gmin w województwie udział ten był wyższy niż 90%. Jakkolwiek powierzchnia terenów rolnych ulega ciągłemu zmniejszaniu, to w badanym okresie zauważono niewielki przyrost gruntów ornych o 0,1% (ponad 1000 ha w skali województwa). Dużo większy przyrost zaobserwowano w pow. Inowrocławskim – 101,3% (ponad 1000 ha), a zwłaszcza chełmińskim – 101,5% (540 ha). Relatywnie najwyższy stwierdzono w gminie Solec Kujawski (pow. bydgoski) – aż o 27,2% oraz Bobrownikach – 6,5%, co wynikało z zagospodarowania terenów odłogowanych (dopłaty bezpośrednie), jak również likwidacji części sadów wskutek wymarzenia drzew.

Tabela 1. Struktura rolniczego użytkowania gruntów na obszarach wiejskich w powiatach woj. kujawsko-pomorskiego w latach 2005–2010

Table 1. The structure of agricultural land use in rural areas of the counties of Kuyavian-Pomeranian Voivodeship in the years 2005–2010

Lp.	Powiat County	Lata Years	Jednostki Units	Powierz- chnia ogółem Total area	Użytki rolne w ha – Agricultural area in ha					pozo- stałe others
					ogółem total	w tym: użytki rolne produkcyjne including: production agricultural area				
						razem total	GO* arable land	sady* rchards	użytki ziel* grasslan- nd	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	aleksandrowski	2005	ha	44203	38145	37232	33464	1060	2708	913
		2010	ha	44195	37879	36787	33375	842	2570	1092
				2010=100	100.0	99.3	98.8	99.7	79.4	94.9
1		2010	%	100.0	85.7	83.2	90.7	2.3	7.0	2.5
2	brodnicki	2005	ha	100996	69784	67647	59610	931	7106	2137
		2010	ha	100992	69370	67279	59495	840	6944	2091
				2010=100	100.0	99.4	99.5	99.8	90.2	97.7
2			%	100.0	68.7	66.6	88.4	1.2	10.3	2.1
3	bydgoski	2005	ha	134528	64182	62273	51411	1661	9201	1909
		2010	ha	134344	63406	61505	51384	1519	8602	1901
				2010=100	99,9	98,8	98,8	99,9	91,5	93,5
3			%	100.0	47.2	45.8	83.5	2.5	14.0	1.4
4	chełmiński	2005	ha	51214	42853	41630	36154	597	4879	1223
		2010	ha	51223	42838	41661	36694	548	4419	1177
				2010=100	100.0	100.0	100.1	101.5	91.8	90.6
4			%	100.0	83.6	81.3	88.1	1.3	10.6	2.3
5	golubsko	2005	ha	59941	43802	42725	39096	642	2987	1077
		2010	ha	59920	43513	42488	39101	576	2811	1025
				2010=100	100.0	99.3	99.4	100.0	89.7	94.1
5			%	100.0	72.6	70.9	92.0	1.4	6.6	1.7
6	grudziądzki	2005	ha	71823	55525	53796	47441	633	5722	1729
		2010	ha	71796	55093	53399	47430	609	5360	1694
				2010=100	100.0	99.2	99.3	100.0	96.2	93.7
6			%	100.0	76.7	74.4	88.8	1.1	10.0	2.4

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	inowrocławski	2005	ha	116483	93792	90623	79161	946	10516	3169
		2010	ha	116499	93382.6	90550.6	80172	850	9528	2832
		2010=100		100.0	99.6	99.9	101.3	89.9	90.6	89.4
		7	%	100.0	80.2	77.7	88.5	0.9	10.5	2.4
	lipnowski	2005	ha	99129	69010	66511	56972	1358	8181	2499
		2010	ha	99126	68502	66226	56940	1150	8136	2276
		2010=100		100.0	99.3	99.6	99.9	84.7	99.4	91.1
		8	%	100.0	69.1	66.8	86.0	1.7	12.3	2.3
	mogileński	2005	ha	65945	49133	47887	44592	363	2932	1246
		2010	ha	65939	48885	47677	44536	338	2803	1208
		2010=100		100.0	99.5	99.6	99.9	93.1	95.6	97.0
		9	%	100.0	74.1	72.3	93.4	0.7	5.9	1.8
	nakielski	2005	ha	108838	74018	71420	55946	719	14755	2598
		2010	ha	108759	73720	70943	55971	599	14373	2777
		2010=100		99.9	99.6	99.3	100.0	83.3	97.4	106.9
		10	%	100.0	67.8	65.2	78.9	0.8	20.3	2.6
	radziejowski	2005	ha	59140	52072	50805	47142	1078	2585	1267
		2010	ha	59147	51944	50494	47272	760	2462	1450
		2010=100		100.0	99.8	99.4	100.3	70.5	95.2	114.4
		11	%	100.0	87.8	85.4	93.6	1.5	4.9	2.5
	rypiński	2005	ha	57562	41979	40701	33138	787	6776	1278
		2010	ha	57555	41431	40181	32876	606	6699	1250
		2010=100		100.0	98.7	98.7	99.2	77.0	98.9	97.8
		12	%	100.0	72.0	69.8	81.8	1.5	16.7	2.2
	sępoleński	2005	ha	77567	51068	49795	43149	268	6378	1273
		2010	ha	77565	50782	49567	43064	251	6252	1215
		2010=100		100.0	99.4	99.5	99.8	93.7	98.0	95.4
		13	%	100.0	65.5	63.9	86.9	0.5	12.6	1.6
	świecki	2005	ha	145385	77310	75064	61528	982	12554	2246
		2010	ha	145375	76833	74684	61920	853	11911	2149
		2010=100		100.0	99.4	99.5	100.6	86.9	94.9	95.7
		14	%	100.0	52.9	51.4	82.9	1.1	15.9	1.5

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	toruński	2005	ha	121873	70202	67931	58728	1234	7969	2271
		2010	ha	121878	69071	66981	58586	1082	7313	2090
		2010=100		100.0	98.4	98.6	99.8	87.7	91.8	92.0
15			%	100.0	56.7	55.0	87.5	1.6	10.9	1.7
	tucholski	2005	ha	105760	44670	43349	36124	298	6927	1321
		2010	ha	105709	44013	42860	35951	270	6639	1153
		2010=100		100.0	98.5	98.9	99.5	90.6	95.8	87.3
16			%	100.0	41.6	40.5	83.9	0.6	15.5	1.1
	wąbrzeski	2005	ha	49030	41109	40081	35426	352	4303	1028
		2010	ha	49040	40752	39801	35430	329	4042	951
		2010=100		100.0	99.1	99.3	100.0	93.5	93.9	92.5
17			%	100.0	83.1	81.2	89.0	0.8	10.2	1.9
	wrocławski	2005	ha	145291	105650	102907	90630	2637	9640	2743
		2010	ha	145297	105078	102340	90448	2326	9566	2738
		2010=100		100.0	99.5	99.4	99.8	88.2	99.2	99.8
18			%	100.0	72.3	70.4	88.4	2.3	9.3	1.9
	żniński	2005	ha	96354	69983	68417	60654	557	7206	1566
		2010	ha	96306	69616	68073	60778	522	6773	1543
		2010=100		100.0	99.5	99.5	100.2	93.7	94.0	98.5
19			%	100.0	72.3	70.7	89.3	0.8	9.9	1.6
	województwo	2005	ha	1711062	1154302	1120809	970373	17111	133325	33493
		2010	ha	1710665	1146124	1113512	971430	14878	127203	32612
		2010=100		100.0	99.3	99.3	100.1	87.0	95.4	97.4
20			%	100.0	67.0	65.1	87.2	1.3	11.4	1.9

* Udział powyższych kategorii odniesiono do powierzchni użytków rolnych produkcyjnych razem
– Share the above categories were compared to the production agricultural area total

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BGiK UM w Toruniu

Source: Own study on the basis of the BGiK UM in Toruń

Pomimo krótkiego okresu badań bardzo znacząco zmieniła się powierzchnia upraw sadowniczych w województwie – uległa ona zmniejszeniu o 13% (do 14 878 ha – por. tab 1). Szczególnie duże spadki miały miejsce w powiecie radziejowskim – prawie o 30% (gm. Bytoń – 54,2% stanu z 2005 r. oraz Dobrze – 62,8%), a także w pow. rypińskim (gm. Wąpielsk – 31,6%). W gminie Bobrowniki natomiast całkowicie zlikwidowano powierzchnię sadowniczą, która w 2005 r. wynosiła 65 ha. Sytuacja powyższa była efektem wyjątkowo mroźnej zimy 2005/2006 (i nieco mniej mroźnej 2009/2010) i wymarznienia znacznej liczby drzew w sadach. Najkorzystniejszą sytuację odnotowano w pow. grudziądzkim, w którym powierzchnia sadów zmniejszyła się tylko o 3,8%, a np. w gm. Radzyń Chełmiński nastąpił ich wzrost aż o 10%; niewiele mniejszy był w gm. Świdziebnia (pow. brodnicki) – 108% stanu z 2005 r. W 2010 r. największym udziałem sadów w powierzchni użytków rolnych charakteryzowały się tereny nadwiślańskie, zwłaszcza w rejonie Włocławka (gm. Fabianki – 5,9%, Raciążek – 4,5%, Waganiec – 3,8% czy Dobrzyń nad Wisłą – 3,4%). W gm. Osielsko (3,5%) oraz Łysomice (3,4%) sady rozwinęły się w sąsiedztwie aglomeracji bydgosko-toruńskiej. Niski udział sadów w powierzchni użytków rolnych na obszarach wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego jest wynikiem niezbyt sprzyjających ich uprawie warunków przyrodniczych, jak też braku tradycji i doświadczenia w prowadzeniu gospodarki sadowniczej – podobnie zresztą jak na większości terenów w kraju [Kulikowski 2003; Kluba 2008].

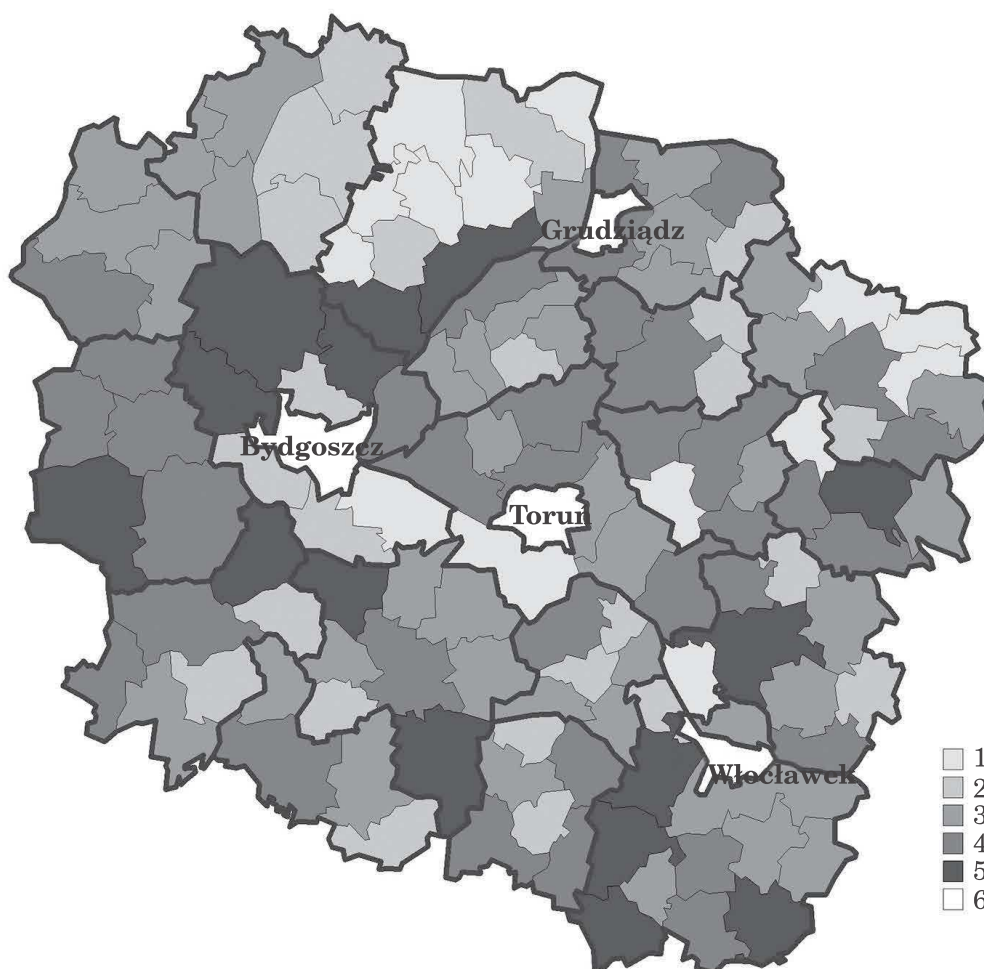
Zmniejszenie powierzchni użytków rolnych (o 4,6%) w województwie w analizowanym okresie jest wynikiem ograniczania terenów zajmowanych przez łąki i pastwiska trwałe. Dotyczyło ono w sumie ponad 6 tys. hektarów – po ok. 50% po stronie łąk i pastwisk. Silniejsza tendencja spadkowa wystąpiła w pow. chełmińskim i inowrocławskim – prawie o 10% w ciągu zaledwie pięciu lat. Szczególnie duże zmniejszenie powierzchni łąk trwałych miało miejsce w gm. Solec Kujawski – ponad 42%, podczas gdy po stronie pastwisk 39,8% w gm. Janikowo i 33,3% w gm. Kruszwica. Jedynie w gm. Cekcyn zanotowano wzrost powierzchni łąk i pastwisk odpowiednio o 0,9% i 0,3%. Na terenach dolinnych udział użytków zielonych w powierzchni użytków rolnych zwykle jest wyższy. Dlatego w pow. nakielskim wartość ta była najwyższa w województwie i wynosiła 20,3%. Także pow. świecki i toruński miały znaczący udział – odpowiednio 15,9% i 15,5%. Wśród gmin największy udział użytków zielonych odnotowano w Nowej Wsi Wielkiej – 48,5%, niewiele niższy był w gm. Białe Błota – 47,3% i Wielka Nieszawka – 36,7%. Nieznaną rolę użytki zielone odgrywały na obszarach o korzystnych warunkach środowiskowych dla upraw połowych – zaledwie 1,2% w gm. Bądkowo i Radziejów oraz 2,0% w gm. Papowo Biskupie i Janikowo.

Pozostała część użytków rolnych na terenach wiejskich (grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami oraz grunty pod rowami) stanowiąca w województwie 1,9% powierzchni ogólnej, także uległa zmniejszeniu w badanym okresie o 4,6% i – jak wcześniej zaznaczono – nie będzie przedmiotem szczegółowej analizy.

BONITACJA ZAGOSPODAROWANIA UŻYTKÓW ROLNYCH

Omówione powyżej formy (kategorie) zagospodarowania gruntów rolnych na obszarach wiejskich są w różny sposób użytkowane i wykorzystywane gospodarczo. Poziom zagospodarowania użytków rolnych w poszczególnych gminach województwa przedstawiono w następujący sposób:

- 1) poszczególne kategorie rolniczego użytkowania ziemi – grunty orne, sady oraz trwałe użytki zielone – poddano procesowi standaryzacji, co pozwoliło wyróżnić trzy poziomy intensywności dla każdej kategorii oddzielnie, tj. niski $-\infty < x < -0,25\delta$, średni $-0,24\delta < x < -0,25\delta$ i wysoki $0,26\delta < x < +\infty$;

Poziom zagospodarowania użytków rolnych: 1 – bardzo niski (ekstensywny), 2 – niski, 3 – średni, 4 – wysoki, 5 – bardzo wysoki (intensywny), 6 – miasta

The level of agricultural land use : 1 – very low (extensive), 2 – low, 3 – medium, 4- high, 5 – very high (intensive), 6 – towns

Rys. 1. Ocena poziomu zagospodarowania użytków rolnych obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego (2010)

Fig. 1. Assessment of the level of agricultural land use of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship (2010)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BGiK UM w Toruniu

Source: Own study on the basis of the BGiK UM in Toruń

- 2) poszczególnym poziomom intensywności przyporządkowano wartości punktowe, tj. poziom niski – 1 pkt, średni – 2 pkt, wysoki – 3 pkt;
- 3) formy (kategorie) zagospodarowania poddano bonitacji w zależności od „ważności”, tj. nakładów (finansowych, pracy itp.); i tak grunty orne otrzymały 2 pkt, sady – 3 pkt oraz trwałe użytki zielone – 1 pkt;
- 4) suma uzyskanych punktów (maksymalnie 18) za poszczególne formy zagospodarowania pozwoliła zakwalifikować daną gminę do jednego z pięciu poziomów zagospodarowania użytków rolnych, tj. bardzo niski (ekstensywny) 6–7 pkt, niski 8–9 pkt, średni 10–12 pkt, wysoki 13–15 pkt oraz bardzo wysoki (intensywny) 16–18 pkt.

Obraz otrzymany w wyniku powyższej procedury przedstawia rejony bardzo niskiego (ekstensywny) i niskiego poziomu zagospodarowania użytków rolnych, które występują w Borach Tucholskich, Kotlinie Toruńskiej, Pojezierzu Brodnickim i pojedynczych gminach województwa (rys. 1). Z kolei bardzo wysoki (intensywny) koncentruje się głównie na terenach wokół Bydgoszczy i wzdłuż Wisły w stronę Grudziądza oraz w rejonie Włocławka. Duży wpływ na taki stan z pewnością mają sady oraz zastosowane subiektywne wartości punktowe, które mogły przewartościować zwłaszcza gminy cechujące się nieco większą powierzchnią sadów w stosunku do innych jednostek (tylko z tego tytułu gmina mogła uzyskać maksymalnie 9 pkt, czyli połowę wszystkich punktów, jakie można było uzyskać).

POZAROLNICZE FORMY ZAGOSPODAROWANIA OBSZARÓW WIEJSKICH

Pozarolnicze zagospodarowanie przestrzenne wynika z wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, wyraźnie zaakcentowanego w ich strukturze funkcjonalno-przestrzennej od co najmniej lat 70. ubiegłego wieku [Kostrowicki 1976; Falkowski 1993; Bański 2005]. Na obszarach wiejskich rozwijają się z przede wszystkim takie funkcje i ich zagospodarowanie przestrzenne, jak turystyka i rekreacja, usługi i handel, leśnictwo, drobna wytwórczość, mieszkalnictwo, przemysł, transport i łączność. Jak wykazują badania z początków XXI w., w Polsce 47% gmin wiejskich zdominowanych było przez rolnictwo, w 9% odgrywało ono najważniejszą rolę (łącznie w 56% gmin), natomiast aż w 44% gmin dominowały funkcje pozarolnicze [Bański, Stola 2002]. W 2010 r. funkcje pozarolnicze przeważają w ok. 50% gmin wiejskich. W 2010 r. w woj. kujawsko-pomorskim udział gmin wiejskich, w których użytki rolne zajmowały ponad 50%, wynosił 85,4% powierzchni ewidencyjnej [dane BGiK UM].

POZAROLNICZE FORMY UŻYTKOWANIA ZIEMI

W woj. kujawsko-pomorskim w 2010 r. było 19 powiatów oraz 127 gmin wiejskich, (w tym 25 gmin to gminy miejsko-wiejskie). Strukturę użytkowania ziemi dla obszarów wiejskich województwa przedstawia tab. 2.

Jak wcześniej wspomniano, aż w ponad 85% gmin wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego dominują użytki rolne, zajmując od 50% do ponad 90% powierzchni ogólnej [Urząd Statystyczny w Bydgoszczy 2010]. Użytkowanie pozarolnicze zostało podzielone

na dwie zasadnicze formy: 1 – tereny zurbanizowane (w skład których weszły tereny: mieszkaniowe, przemysłowe, komunikacyjne, inne zabudowane, zurbanizowane tereny niezabudowane i użytki kopalne); 2 – tereny turystyczno-rekreacyjne (w tym: grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione, tereny wypoczynkowe, grunty pod wodami i użytki ekologiczne). Grunty leśne stanowią pewien potencjał aktualnego i przyszłościowego wykorzystania turystyczno-rekreacyjnego i dlatego zostały uwzględnione w tej grupie [Falkowski 2010].

Tereny zurbanizowane świadczą o rozwoju funkcji mieszkaniowej, przemysłowej, komunikacyjnej [Falkowski 1993]. Tereny mieszkaniowe w 2005 r. zajmowały wyłącznie na obszarach wiejskich 5822 ha, natomiast w 2010 r. 7565 ha. W badanym okresie nastąpił przyrost tych terenów o 1743 ha, tj. o 29,9%. Tereny te zajmują 0,4% powierzchni ogólnej, ale w gminach podmiejskich, zwłaszcza Bydgoszczy i Torunia, ich udział wzrasta do 1–3,3% (np. Białe Błota 3,3%, Osielsko 3,1%, Lubicz 2,4%, Obrowo 1,3%, Zławieś Wielka 1,0%).

Tereny przemysłowe zajmują na obszarach wiejskich 1594 ha. Największy ich areal odnotowano w pow. bydgoskim (266 ha w 2010 r.), żnińskim (266 ha) i toruńskim (193 ha). Wymienione powiaty charakteryzuje tendencja do nieznacznego wzrostu obszaru tych terenów w latach 2005–2010.

Tereny komunikacyjne zajmowały w 2005 r. 40 600 ha, a do 2010 r. ich areal nieznacznie zmniejszył się do 40 454 ha, choć w pow. tucholskim aż o 297 ha. Ten rodzaj użytkowania gruntów wzrósł w analizowanym okresie w pow. bydgoskim o 109 ha i toruńskim o 101 ha. W większości powiatów zmiany powierzchni terenów komunikacyjnych były niewielkie.

Łączny areal terenów zurbanizowanych w gminach wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego w latach 2005–2010 zwiększył się z 50 948 ha do 53 793 ha, czyli z 3,0% do 3,1% powierzchni ogólnej. Największy przyrost tych terenów wystąpił w pow. bydgoskim – o 719 ha, toruńskim – o 580 ha, świeckim – o 287 ha, włocławskim – o 249 ha, inowrocławskim – o 225 ha i aleksandrowskim oraz brodnickim – po ok. 150 ha. Tereny zurbanizowane powiększały się przede wszystkim w strefach podmiejskich największych miast regionu, a więc Bydgoszczy, Torunia, Włocławka i Inowrocławia (Falkowski 2010). Zaskoczeniem może być pow. grudziądzki (m. Grudziądz zajmuje czwarte miejsce pod względem liczby mieszkańców w opisywanym regionie), w którym obszar terenów zurbanizowanych zmniejszył się o kilka hektarów. Jednak największe zmniejszenie tych terenów nastąpiło w pow. tucholskim – o 119 ha, głównie z przeznaczeniem ich na użytki ekologiczne (przyrost o 245 ha).

Druga kategoria pozarolniczego użytkowania ziemi została określona jako tzw. tereny turystyczno-rekreacyjne, wśród których uwzględniono tereny leśne, tereny rekreacyjne *sensu stricto*, tereny pod wodami i tereny ekologiczne. Tereny leśne zajmują w woj. kujawsko-pomorskim 420 496 ha obszarów wiejskich, tj. 24,6% powierzchni ogólnej. W analizowanym okresie wystąpił wzrost ich arealu o 3946 ha, najwięcej w pow.: rypińskim – o 518 ha, tucholskim – o 485 ha, grudziądzkim – o 408 ha i włocławskim – o 312 ha. Ich przyrost związany był z akcją dolesiania terenów leśnych oraz zalesiania nieużytków i użytków ekologicznych.

Tabela 2. Struktura pozarolniczego użytkowania gruntów na obszarów wiejskich w powiatach woj. kujawsko-pomorskiego w latach 2005–2010

Table 2. The structure of non-agricultural land use in rural areas of the counties of the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship in the years 2005–2010

Lp.	Powiat County	Lata Years	Powierz- chnia ogółem Total area	Tereny zurbanizowane Suburb areas			Tereny turystyczno-rekreacyjne Tourist-recreational areas				
				Ogółem Total	w tym: including		Ogółem Total	w tym: including:			
					miesz- k- aniowe housing	komu- ni- kacyjne roads		leśne forestry	rekreacy- jne recreatio- nal	pod wodami waters	użytki ekolog. ecological grassland
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	aleksan- drowski	2005	44203	1318	153	1096	3943	3454	25	452	12
		2010	44195	1464	213	1125	4087	3459	26	588	14
		2010-2005	-8	146	60	29	144	5	1	136	2
		%	100.0	3.3	0.5	2.5	9.2	7.8	0.1	1.3	0.0
2	brodnicki	2005	100996	2308	72	2170	25548	22344	54	2902	248
		2010	100992	2460	179	2130	25885	22587	86	2965	247
		2010-2005	-4	152	107	-40	337	243	32	63	-1
		%	100.0	2.4	0.2	2.1	25.6	22.4	0.1	2.9	0.2
3	bydgoski	2005	134528	5028	1130	3333	62210	57979	105	3459	667
		2010	134344	5801	1458	3442	62220	57905	135	3499	681
		2010-2005	-184	773	328	109	10	-74	30	667	14
		%	100.0	4.3	1.1	2.6	46.3	43.1	0.1	2.6	0.5
4	chełmiński	2005	51214	1788	283	1346	5358	4042	48	1230	38
		2010	51223	1784	288	1320	5458	4084	48	1288	38
		2010-2005	9	-4	5	-26	100	42	0	58	0
		%	100.0	3.5	0.6	2.6	10.7	8.0	0.1	2.5	0.1
5	golubsko- dobrzyński	2005	59941	1648	126	1343	13131	12080	49	769	233
		2010	59920	1706	152	1379	13365	12273	42	817	233
		2010-2005	-21	58	26	36	234	193	-7	48	0
		%	100.0	2.8	0.3	2.3	22.3	20.5	0.1	1.4	0.4
6	grudziądzki	2005	71823	2334	117	1993	12459	10679	53	1497	230
		2010	71796	2328	160	1948	12938	11087	50	1570	241
		2010-2005	-27	-6	43	-45	479	408	-3	73	11
		%	100.0	3.2	0.2	2.7	18.0	15.4	0.1	2.2	0.3

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	inowrocławski	2005	116483	3728	370	3031	16103	13028	80	2933	62
		2010	116499	3953	606	2994	16425	13144	76	3065	140
		2010-2005	16	225	236	-37	322	116	-4	132	78
		%	100.0	3.4	0.5	2.6	14.1	11.3	0.1	2.6	0.1
7	lipnowski	2005	99129	2284	150	1997	24294	21775	26	2493	0
		2010	99126	2415	207	2017	24702	22081	24	2597	0
		2010-2005	-3	131	57	20	408	306	-2	104	0
		%	100.0	2.4	0.2	2.0	24.9	22.3	0.0	2.6	0.0
8	mogileński	2005	65945	2064	151	1704	13406	11109	61	2159	77
		2010	65939	2099	181	1694	13633	11299	63	2194	77
		2010-2005	-6	35	30	-10	227	190	2	35	0
		%	100.0	3.2	0.3	2.6	20.7	17.1	0.1	3.3	0.1
9	nakielski	2005	108838	3617	473	2777	28169	26769	101	1118	181
		2010	108759	3731	548	2795	28309	27013	96	1019	181
		2010-2005	-79	114	75	18	140	244	-5	-99	0
		%	100.0	3.4	0.5	2.6	26.0	24.8	0.1	0.9	0.2
10	radziejowski	2005	59140	1380	63	1200	4010	2875	22	1108	5
		2010	59147	1465	83	1199	4173	2968	32	1169	4
		2010-2005	7	85	20	-1	163	93	10	61	-1
		%	100.0	2.5	0.1	2.0	7.1	5.0	0.1	2.0	0.0
11	rypiński	2005	57562	1369	26	1273	12359	11211	19	1118	11
		2010	57555	1415	36	1265	12909	11729	30	1141	9
		2010-2005	-7	46	10	-8	550	518	11	23	-2
		%	100.0	2.5	0.1	2.2	22.4	20.4	0.1	2.0	0.0
12	sepoleński	2005	77567	2009	101	1770	22265	19756	57	2008	444
		2010	77565	2053	141	1751	22504	19982	55	2023	444
		2010-2005	-2	44	40	-19	239	226	-2	15	0
		%	100.0	2.6	0.2	2.3	29.0	25.8	0.1	2.6	0.6
13	świecki	2005	145385	4879	799	3779	59407	54569	113	4077	648
		2010	145375	5166	878	3772	59622	54686	119	4135	682
		2010-2005	-10	287	79	-7	215	117	6	58	34
		%	100.0	3.6	0.6	2.6	41.0	37.6	0.1	2.8	0.5
14											

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	toruński	2005	121873	3983	739	2856	45874	43374	94	2238	168
		2010	121878	4563	1056	2957	46439	43459	93	2460	427
		2010-2005	5	580	317	101	565	85	-1	222	259
15		%	100.0	3.7	0.9	2.4	38.1	35.7	0.1	2.0	0.4
	tucholski	2005	105760	2959	354	2442	56397	52961	58	2640	738
		2010	105709	2840	479	2145	57219	53446	62	2728	983
		2010-2005	-51	-119	125	-297	822	485	4	88	245
16		%	100.0	2.7	0.5	2.0	54.1	50.6	0.1	2.6	0.9
	wąbrzeski	2005	49030	1422	190	1157	4997	3970	51	761	215
		2010	49040	1479	204	1183	5311	4225	50	822	214
		2010-2005	10	57	14	26	314	255	-1	61	-1
17		%	100.0	3.0	0.4	2.4	10.8	8.6	0.1	1.7	0.4
	włocławski	2005	145291	3382	121	3060	31549	27306	33	4013	197
		2010	145297	3631	259	3065	32098	27618	36	4153	291
		2010-2005	6	249	138	5	549	312	3	140	94
18		%	100.0	2.5	0.2	2.1	22.1	19.0	0.0	2.9	0.2
	żniński	2005	96354	3394	404	2273	21002	17269	129	3584	20
		2010	96306	3440	437	2273	21330	17451	121	3709	49
		2010-2005	-48	46	33	0	328	182	-8	125	29
19		%	100.0	3.6	0.5	2.4	22.1	18.1	0.1	3.9	0.1
	województwo	2005	1711062	50948	5822	40600	462481	416550	1178	40559	4194
		2010	1710665	53793	7565	40454	468627	420496	1244	41932	4955
		2010-2005	-397	2845	1743	-146	6146	3946	66	1373	761
20		%	100.0	3.1	0.4	2.4	27.4	24.6	0.1	2.5	0.3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BGiK UM w Toruniu

Source: Own study on the basis of the BGiK UM in Toruń

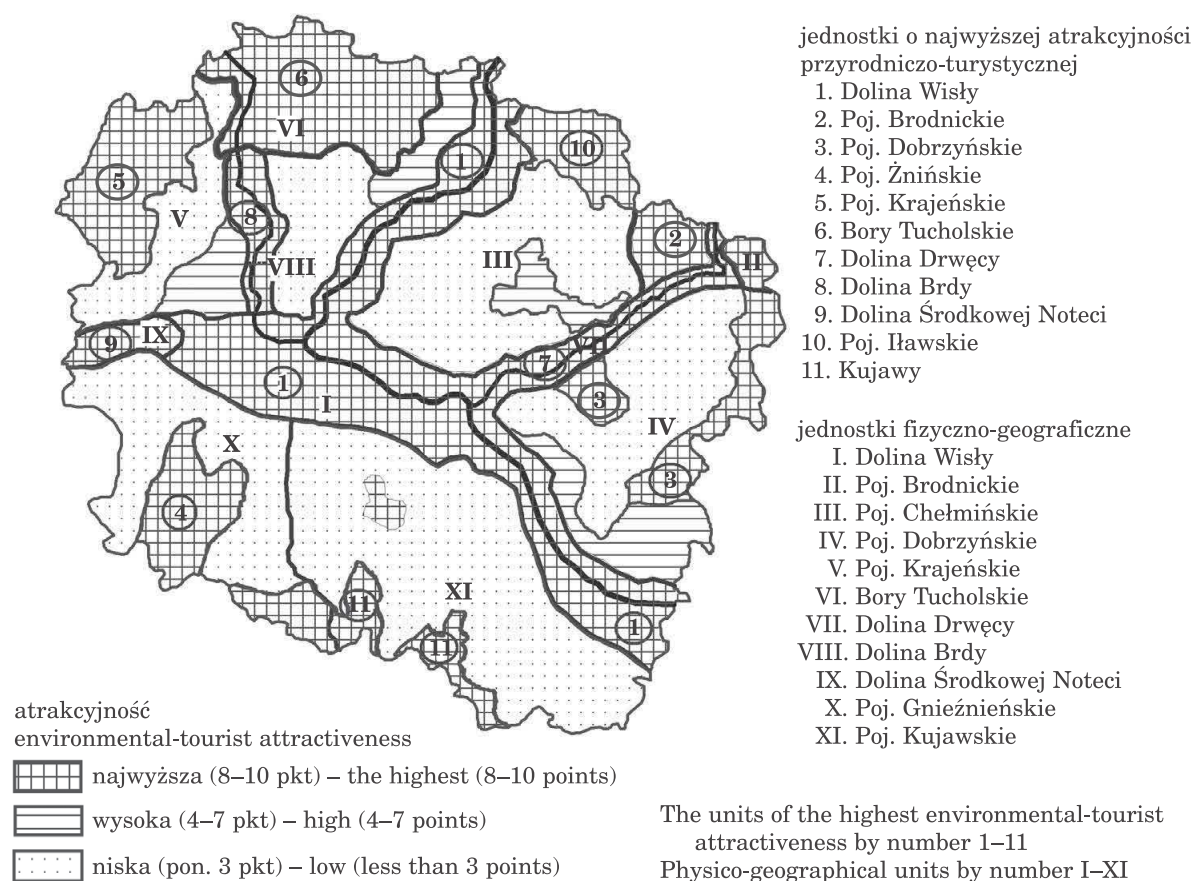
Potencjalną bazę turystyczno-rekreacyjną stanowią tereny pod wodami. W 2010 r. zajmowały one łącznie w regionie 41 932 ha i w stosunku do 2005 r. nastąpił wzrost ich areału o 1373 ha (co wynika głównie ze zmiany definicji), w tym w pow. toruńskim o 222 ha, włocławskim o 140 ha i żnińskim o 125 ha. Użytki ekologiczne zajmują 4955 ha obszarów wiejskich, a ich areał wzrósł o 761 ha (2005–2010) z dominacją w pow. tucholskim – 983 ha (tereny parku krajobrazowego), świeckim – 682 ha, bydgoskim – 681 ha, sepoleńskim – 444 ha i toruńskim – 427 ha.

Łączna powierzchnia tzw. terenów turystyczno-rekreacyjnych (z lasami, gruntami pod wodami itp.), mających w regionie kujawsko-pomorskim charakter bardziej pewnego potencjału, wynosiła w 2010 r. 468 627 ha (tj. 27,4% powierzchni ogólnej) i powiększyła się w stosunku do 2005 r. o 6146 ha. Tereny *stricte* rekreacyjne zajmowały w 2010 r. 1244 ha, tj. 0,1% powierzchni ogólnej, z największym udziałem w pow. żnińskim – 121 ha, świeckim – 119 ha, nakielskim – 96 ha, toruńskim – 93 ha, brodnickim – 86 ha i inowrocławskim – 76 ha, a więc na pojezierzach: Żnińskim, Brodnickim, w dolinie Wisły, Drwęcy, Noteci [Falkowski 2011a]. Największy potencjał tereny te mają w pow. bydgoskim – 62 220 ha, świeckim – 59 622 ha, tucholskim – 57 219 ha, toruńskim – 46 439, włocławskim – 32 098 ha i nakielskim – 28 309 ha, o czym w dużej mierze decydują obszary leśne i tereny pod wodami, stanowiące w niektórych jednostkach do 90% tych terenów.

WALORYZACJA I ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE GMIN

Atrakcyjność turystyczna każdego obszaru (regionu, gminy wiejskiej itp.) oceniana jest jako suma atrakcyjności uwarunkowań przyrodniczych (wyrażona głównie przez rzeźbę terenu, warunki klimatyczno-hydrograficzne, faunę i florę) i kulturowych (historia, zabytki, imprezy kulturalne) oraz zagospodarowania turystycznego (hotele, motele, domy turysty, obiekty gastronomiczne, komunikacja, obiekty sportowo-rekreacyjne itp.) [Falkowski 2011b]. Atrakcyjność przyrodniczą woj. kujawsko-pomorskiego można badać jednostkami fizycznogeograficznymi oraz jednostkami administracyjnymi. Wśród jednostek fizycznogeograficznych (w połączeniu z gminami wiejskimi lub miejsko-wiejskimi) za najbardziej atrakcyjne turystycznie (w 10 pkt skali) uznano następujące obszary (por. rys. 2): 1. Dolinę Wisły (na całej jej długości w regionie z najbardziej atrakcyjnymi turystycznie gm.: Nowe, Rogóźno, Grudziądz, Dragacz, Chełmno, Świecie, Dąbrowa Chełmińska, Wielka Nieszawka, Raciążek, Bobrowniki, Włocławek), 2. Pojezierze Brodnickie (Zbiczno, Górzno, Brodnica), 3. Pojezierze Dobrzyńskie (Zbójno, Chrostkowo, Skrwilno, Skepe), 4. Pojezierze Żnińskie (Żnin, Gaśawa, Jeziora Wielkie), 5. Pojezierze Krajeńskie (Więcbork, Sępólno Krajeńskie), 6. Bory Tucholskie (Tuchola, Cekcyn, Śliwice, Osie) i trzy mniejsze jednostki: 7. Dolina Drwęcy (Golub-Dobrzyń, Ciechocin), 8. Dolina Brdy (Koronowo), 9. Dolina Środkowej Noteci (Nakło n. Notecią).

Drugim rodzajem atrakcyjności turystycznej są walory kulturowe (mierzone liczbą obiektów architektoniczno-urbanistycznych i organizowanych, ważnych imprez kulturalnych). Podział obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego według klasyfikacji atrakcyjności kulturowej określono na pięciu poziomach: bardzo niska (1 obiekt kulturowy), niska (2–4 obiekty), średnia (5–7 obiektów), wysoka (8–10 obiektów) i najwyższa (11 obiektów i powyżej). Na tej podstawie wyróżniono osiem obszarów kulturowych (por. rys. 3): 1. chełmiński, 2. łański, 3. brodnicki, 4. dobrzyński, 5. lubraniecki, 6. inowrocławski, 7. żniński, 8. krajeński. Wśród wyróżnionych obszarów największe to 1 i 7, gdyż pierwszy obejmuje 11 gmin, natomiast siódmy – 6 gmin wiejskich.

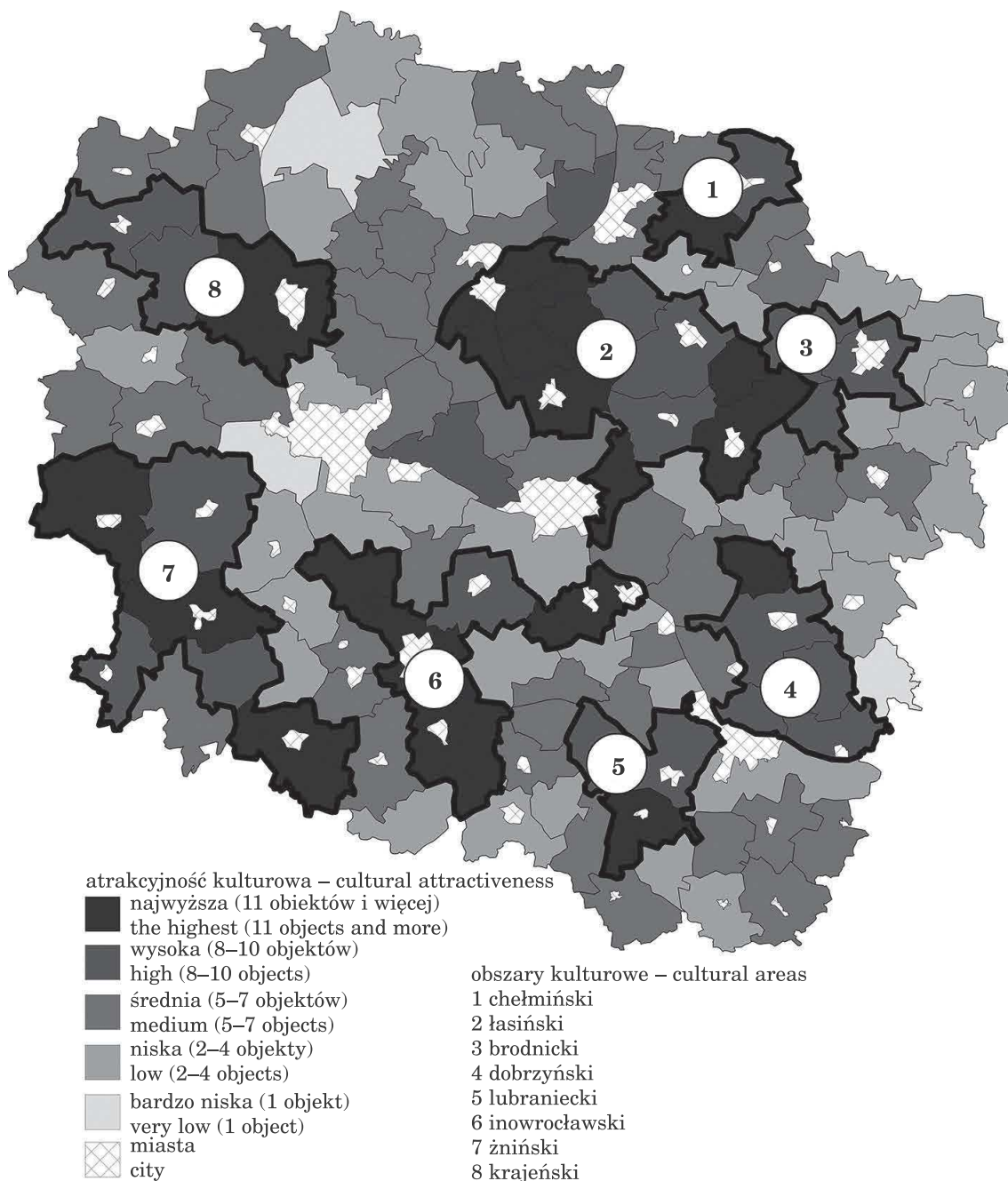
Rys. 2. Atrakcyjność przyrodniczo-turystyczna obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego na tle jednostek fizyczno-geograficznych (2010)

Fig. 2. Environmental-tourist attractiveness of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship compared to the physico-geographical units (2010)

Źródło: Opracowanie własne

Source: Own study

Na wysoką atrakcyjność poszczególnych gmin składają się różne obiekty o zróżnicowanej wartości kulturowej, np. stanowiska archeologiczne (na obszarze województwie znajduje się ponad 38 tys. stanowisk archeologicznych i ok. 130 grodzisk i osad grodowych) [Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego 1999, s. 33], pałace i dwory (ponad 900), zamki (część ich ruiny), założenia parkowe (ok. 1027), cmentarze (zewidencjonowano ok. 1923). Dużą grupę obiektów stanowią obiekty przemysłowe i gospodarcze (cukrownie, gorzelnie, browary, kaszarnie, mleczarnie, cegielnie, tartaki, młyny wodne, wiatraki, dworce kolejowe), w dużej mierze pochodzące z drugiej połowy XIX w. i starsze. Do atrakcji kulturowych należą też obiekty użyteczności publicznej, np. szkoły, poczty, leśniczówki i gajówki, karczmy, restauracje i zajazdy, nierzadko pochodzące z XVII i XVIII w. [Narodowy Instytut Dziedzictwa 2010]. Istotną rolę odgrywają oczywiście obiekty sakralne (głównie rzymskokatolickie) zwłaszcza kościoły, kaplice, krzyże przydrożne, cmentarze o często wyjątkowych walorach architektonicznych i artystycznych. Na Kujawach Zachodnich i Pojezierzu Żnińskim występują kamienne zabytki architektury

Rys. 3. Atrakcyjność kulturowa obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego (2010)

Fig. 3. Cultural attractiveness of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship (2010)

Źródło: Opracowanie własne

Source: Own study

romańskiej z okresu pierwszych Piastów. W Ziemi Chełmińskiej dominuje kamienna sztuka gotycka, natomiast wnętrza kościołów wypełniają kaplice i ołtarze pochodzące głównie z okresu renesansu, baroku lub klasycyzmu. Na obszarze Borów Tucholskich, Krajny i Kociewia zachowało się wiele obiektów budownictwa drewnianego. Przykłady architektury barokowej są nieliczne, głównie związane z fundacjami klasztorными: benedyktynów (w Bysławku), bernardynów (w Skępem, Trutowie), karmelitów bosych (w Oborach), karmelitów trzewickowych (w Markowicach), paulinów (w Topólnie).

Kolejnym elementem atrakcyjności turystycznej jest baza noclegowa, gastronomiczna, komunikacyjna i towarzysząca (np. sportowo-rekreacyjna). Brak statystyki w tym zakresie dla obszarów wiejskich utrudnia rzetelną ocenę stanu zagospodarowania turystycznego. Na potrzeby tego opracowania dokonano takiej oceny metodą pośrednią (brano pod uwagę m.in. liczbę hoteli, moteli, zajazdów przydrożnych i podobnych obiektów, powierzchni terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, terenów komunikacyjnych itp.). Stwierdzono, iż najbardziej zagospodarowane turystycznie obszary wiejskie w woj. kujawsko-pomorskim koncentrują się w kilku miejscach i są to: 1. Bory Tucholskie (gm.: Tuchola, Cekcyn i Śliwice); 2. Pojezierze Brodnickie (gm.: Brodnica, Górzno, Jabłonowo Pom. Zbiczno); 3. Pojezierze Dobrzyńskie (gm.: Kikół, Lipno, Skepe, Zbójno); 4. Kujawy Wschodnie (gm.: Piotrków Kuj. Topólka, Izbica Kuj., Choceń, Kowal); 5. Kujawy Zachodnie (gm.: Inowrocław, Janikowo, Kruszwica, Złotniki Kuj.); 6. Pojezierze Żnińskie (gm.: Gąsawa, Łabiszyn, Rogowo, Żnin); 7. Pojezierze Krajeńskie (gm.: Kamień Kraj., Sepólno Kraj., Więcbork); 8. Dolina Wisły (gm.: Nowe, Świecie, Chełmno, Zławieś Wielka, Wielka Nieszawka, Włocławek, Lubanie, Waganiec, Fabianki, Dobrzyń n. W.); 9. Dolina Drwęcy (gm. Golub-Dobrzyń, Lubicz); 10. Dolina Brdy (gm. Koronowo, Lubiewo). Z tymi rejonami koncentracji pokrywa się też największy ruch turystyczny zarówno pobytowy, jak i tranzytowy [Falkowski 2011a, 2011b].

KIERUNKI I TENDENCJE DALSZYCH ZMIAN W ZAGOSPODAROWANIU PRZESTRZENNYM

Oceniając zmiany w strukturze użytkowania ziemi oraz stan i tendencje zmian w strukturze funkcjonalnej (produkcyjnej i usługowej), wyznaczyć można dalsze kierunki przyszłych przekształceń w zagospodarowaniu przestrzennym woj. kujawsko-pomorskiego. Kierunki zmian w najbliższych kilku latach (do 2015 r.) wynikają z prawdopodobieństwa kontynuacji zjawisk i procesów odnotowanych w ostatnim czasie (w tym szczególnie w okresie badawczym 2005–2010), a po części będą też skutkiem zakładanych zmian w skali kraju, wynikających m.in. z możliwości finansowania poszczególnych regionów Polski zgodnie z założeniami programu unijnego na lata 2013–2020 [Urząd Marszałkowski w Toruniu 2007; K-PBPPiR 2003].

W strukturze użytkowania ziemi w woj. kujawsko-pomorskim możemy oczekiwać zatem dalszego zmniejszania areału użytków rolnych – z 67% w 2010 r. do ok. 66% powierzchni ogólnej obszarów wiejskich w 2015 r. Badany region będzie w skali kraju nadal jednym z województw o największym udziale użytków rolnych (ok. 87%), a zwłaszcza gruntów ornych. Następną zauważalną już dziś tendencją będzie przyrost gruntów leśnych do ok. 25% powierzchni ogólnej. Wzrastać będzie także powierzchnia terenów pod wodami, chociaż w tempie nieco wolniejszym niż w przeszłości, głównie z racji dużych kosztów tej inwestycji. Tym niemniej należy szacować wzrost tych terenów do ok. 2,7% powierzchni ogólnej obszarów wiejskich w 2015 r. Tendencje wzrostową będą wykazywały użytki ekologiczne (do 0,5%) i to w tempie wyższym niż dotąd z racji planowanego powiększenia powierzchni parków krajobrazowych [por. Założenia planu zagospodarowania przestrzennego woj. kujawsko-pomorskiego do 2015 r.].

Dużą niewiadomą są kierunki zmian w terenach komunikacyjnych. W badanym okresie (2005–2010) nastąpiło zmniejszenie ich powierzchni o 146 ha. Pomijając przypadki skrajne (np. pow. tucholski, gdzie nastąpiło zmniejszenie tych terenów aż o 297 ha, czyli o 12,2%), były to zmiany rzędu kilku lub kilkunastu hektarów *in minus* lub *in plus*. W najbliższych latach powinien nastąpić przyrost terenów komunikacyjnych, zwłaszcza drogowych.

Największą dynamiką przyrostu powierzchni w obszarach wiejskich będą cechować się tereny turystyczno-rekreacyjne oraz mieszkaniowe i usługowe (budowlane, handlowe). W okresie do 2015 r. zaznaczy się to głównie w budownictwie mieszkaniowym i handlowym (hipermarkety i supermarkety), zwłaszcza w strefach podmiejskich Bydgoszczy, Torunia i Włocławka. Z kolei przyrost terenów turystyczno-rekreacyjnych będzie wolniejszy ze względu na wysokie koszty tego typu inwestycji (w okresie 2005–2010 tereny te powiększyły się zaledwie o 66 ha).

Zakładane tendencje zmian w zagospodarowaniu przestrzennym obszarów wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego, co najmniej do 2020 r., powinny zmierzać do:

- 1) zmniejszania areału użytków rolnych w kierunku ich bardziej intensywnego wykorzystania;
- 2) przyrostu powierzchni terenów komunikacyjnych (zwłaszcza drogowych), budowlanych (mieszkaniowych i usługowych), turystyczno-rekreacyjnych, użytków ekologicznych;
- 3) po okresie istotnego zmniejszenia areału terenów zagospodarowanych przez przemysł (z 1594 ha w 2005 r. do 1160 ha w 2010 r.) należy dążyć nie tylko do zatrzymania tego procesu, ale przy skutecznej restrukturyzacji nawet do jego powiększenia – przekonuje o tym ekonomiczno-finansowa potrzeba rozwijania drobnych i średnich przedsiębiorstw o charakterze produkcyjnym, a nie tylko usługowym.

PIŚMIENNICTWO

- Bański J., 2003. Współczesne i przyszłe zmiany w strukturze przestrzennej obszarów wiejskich – wybrane zagadnienia. *Studia Obszarów Wiejskich* 4. IGiPZ PAN, PTG, Warszawa, 11–25.
- Bański J., 2005. Przestrzenny wymiar współczesnych procesów na wsi. *Studia Obszarów Wiejskich* 9. IGiPZ PAN, PTG, Warszawa, 149.
- Bański J., Stola W., 2002. Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich* 3. IGiPZ PAN, PTG, Warszawa, 41–52.
- Biuro Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 2005–2010. Dane geodezyjne gminami i powiatami.
- Falkowski J., 1993. Przekształcenia funkcjonalno-strukturalne i przestrzenne obszarów wiejskich Polski (Ujęcie diagnostyczno-modelowe). UMK, Toruń, 202.
- Falkowski J., 2010. Przekształcenia przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i przestrzenne regionu kujawsko-pomorskiego (1990–2008). [W:] Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze. Red. S. Ciok, P. Migoń. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 75–91.
- Falkowski J., 2011a. Rola i znaczenie turystyki w gospodarce przestrzennej regionu kujawsko-pomorskiego. [W:] Materiały konferencji naukowej: „Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarki przestrzennej”. UWM, Olsztyn, 2–15.
- Falkowski J., 2011b. Waloryzacja i zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne regionu kujawsko-pomorskiego (ze szczególnym uwzględnieniem Bydgoszczy i Torunia). [W:] Koncepcje

- i problemy badawcze geografii. Red. K. Marciniak, K. Sikora, D. Sokołowski. Wyd. WSG, Bydgoszcz, 633–655.
- Kluba M., 2008. Specyfika rolnictwa w kontinuum miejsko-wiejskim województwa kujawsko-pomorskiego. [W:] Gospodarka przestrzenna w strefie kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce. Red. A. Jezińska-Thole, L. Kozłowski. Wyd. Naukowe UMK, Toruń, 225–235.
- Kostrowicki J., 1976. Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienie badawcze i planistyczne. *Przełęcz Geograficzna*, 48, 4, 601–611.
- Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego (K-PBPPiR), 2009. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego. Włocławek.
- Kulikowski R., 2003. Szczegółowy przegląd czynników opisujących produkcję rolną i charakterystyka możliwości produkcyjnych rolnictwa. [W:] Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Red. A. Ciołkosz. Wyd. GUS, Warszawa, 12–73.
- Majchrzak A., 2011. Zasoby ziemi rolniczej w trwałym użytkowaniu w krajach członkowskich Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu* 13 (3), 178–182.
- Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2010. Rejestr zabytków nieruchomości w Polsce, woj. kujawsko-pomorskie. Warszawa.
- Użytkowanie gruntów. Powszechny Spis Rolny 2010, 2011. GUS, Warszawa.
- Urząd Marszałkowski w Toruniu, 2007. Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013.
- Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, 2010. Województwo kujawsko-pomorskie, podregiony, powiaty, gminy. Bydgoszcz.
- Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 1999. Województwo kujawsko-pomorskie. Diagnoza prospektywna. Toruń.

AGRICULTURAL AND NON-AGRICULTURAL USE FORMS OF RURAL AREAS IN THE KUYAVIAN-POMERANIAN VOIVODESHIP

Abstract. This study analyzed the changes in the main forms of agricultural and non-agricultural land-use in rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship in 2005 and 2010 based on the materials of the Geodesy and Cartography Office in Toruń. The analysis of agricultural land was limited to only arable land, orchards and permanent pastures which were conventionally defined as an „agricultural production area”.

The areas of use were divided into two main forms: 1 – suburban areas (housing, industrial areas, other areas of built-up land, the suburbs of non-build-up areas, roads and mining land; 2 – tourist-recreational areas (including forest lands, trees and shrubs, recreational land, waters and ecological grasslands).

The assessment of the land for tourism also includes the natural, cultural and tourist assets of rural areas in the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship. In assessing changes in the structure of land use, the directions and trends of further changes in the use of the surrounding rural areas in the province were also indicated.

Key words: rural areas, agricultural land use, non-agricultural land use, Kuyavian-Pomeranian region.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 10.09.2012